

5 AZƏRBAYCAN MƏKTƏBİ

2013

Nobel Mükafatı
laureatları

Firidun bəy Köçərli – 150**Məşhur maarifçi, böyük ziyalı və
"ürəyi atəşli" müəllim****Hüseyn Əhmədov
pedaqoji elmlər doktoru, professor****"F.Köçərli böyük müəllimlər nəslini
tərbiyələndirib yetişdirən "ürəyi atəşli"
bir müəllim... ədəbiyyat tənqidçisi,...
görməli bir mühərrir... yorulmaz bir
ədəbiyyat tarixçisi idi"****Abbas Zamanov***Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, ədəbi tənqid, tərcümə, pedaqoji fikir.**Ключевые слова: азербайджанская литература, литературная критика, педагогическая мысль.**Key words: Azerbaijan literature, literary criticism, translation, pedagogical thought.*

2013-cü ildə Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi, tanınmış maarifpərvər, ictimai xadim, publisist-yazıçı, tənqidçi və tərcüməçi Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyi tamam olur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 14 fevral 2013-cü ildə imzaladığı "Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyi haqqında" sərəncamda deyilir: "Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yoluna dair qiymətli mənbə təşkil edən əsərlər yaratmış və çoxcəhətli zəngin fəaliyyəti ilə ictimai-mədəni fikrin təşəkkülünə mühüm töhfələr vermişdir. Ölkəmizdə təhsil sisteminin milli əsaslar üzərində qurulması prosesində onun maarifçi ziyalı kimi apardığı işlər böyük əhəmiyyətə malikdir".

F.Köçərli 1863-cü il yanvarın 26-da Azərbaycanın füsunkar diyarlarından bir

olan, bu gün nankor qonşularımızdan olan erməni millətçilərinin işğalı altında qalan Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. F.Köçərlinin həyatı və elmi-pedaqoji fəaliyyətinin əsas dövrü, həm də ən məhsuldar illəri, demək olar ki, 1876-cı ildə Gürcüstanın Qori şəhərində əsası qoyulmuş, tarixə Qori Müəllimlər Seminariyası kimi daxil olmuş, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası ilə (ZMS) bağlı olmuşdur.

Firidun bəy Köçərli zəngin elmi-pedaqoji və ədəbi-tənqidi yaradıcılığı ilə XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mədəniyyətinin, o cümlədən ədəbiyyatımızın, xüsusilə də pedaqoji fikrimizin inkişafında mühüm xidmətləri olan görkəmli şəxsiyyətlərdən biridir.

F.Köçərli mədəniyyət tariximizə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair ilk əsərlərin müəllifi kimi daxil olmuşdur. Onun 1903-cü ildə rus dilində nəşr etdiyi

"Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı", həmçinin 1908-ci ildə yazdığı, lakin yalnız 1925-1926-cı illərdə çap edilmiş 2 cild 4 hissədən ibarət olan məşhur "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" adlı dəyərli tədqiqat əsərləri qiymətli mənbə kimi bu gün də öz dəyərini saxlayır.

Tanınmış ədəbiyyatşünas alim Abbas Zamanovun sözləri ilə desək, "böyük müəllimlər nəslini tərbiyələndirib yetişdirən "ürəyi atəşli" bir müəllim, müasiri olan yazıçılardan inkişafına ciddi təsir göstərən ədəbiyyat tənqidçisi, zamanın mühüm ictimai-siyasi hadisələrinə səs verən görkəmli bir mühərrir, nəhayət, Azərbaycan xalqının ədəbi irsini coşqun ilhamla tədqiq edən yorulmaz bir ədəbiyyat tarixçisi idi" (1. səh. 125). F.Köçərli eyni zamanda tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur. O, "Təlimati-Sokrat" kitabını (1881), A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, A.B.Koltsov və A.Seretelinin bəzi əsərlərini Azərbaycan dilinə, M.F.Axundzadənin "Aldanmış kəvakib" əsərini isə rus dilinə tərcümə etmişdir.

F.Köçərli ədəbiyyata qüdrətli bir təbii vasitəsi kimi baxırdı. Onun fikrincə, hər bir ədib və şairin başlıca arzusu məhz oxucusunun qəlbinə girməkdən, ona təsir göstərməkdən ibarət olmalıdır. Ancaq yüksək hislər, nəcib duyğular əsasında ürək qanı ilə yazılan əsərlər belə böyük bir təsir gücünə malik ola bilər.

F.Köçərlinin adı Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikri tarixinə görkəmli ziyalı, müəllim, metodist, maarifçi-demokrat kimi daxil olmuşdur.

F.Köçərlinin çox mühüm xidmətlərdən biri özünün müasirləri ilə yanaşı, Azərbaycanın XIX əsr görkəmli nümayəndələri barəsində xeyli və əsaslı məlumat verməsidir. O, hələ 1885-1895-ci illərdə İrəvanda müəllimlik edərək yerli ziyalıları axtarıb tapır və onlarla dostluq əlaqələri yaradırdı. F.Köçərlinin İrəvanda dostları

sırasında Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə "Bəzmi", Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə, Axund Əhmədov "Müttələ", Axund Mirzə Əli, Mirzə Abbas Məhəmmədov, Hacı Seyid Rza Əmirzadə "Sabir", Mirzə Həsən Rüşdiyyə Təbrizli və başqaları var idi. F.Köçərli İrəvanlı ziyalıların ədəbi və maarifçilik fəaliyyətlərinə xüsusi diqqət verir və onları yüksək qiymətləndirirdi.

F.Köçərli İrəvan ziyalılarından söhbət açarkən deyir ki, Şəhri-İrəvan keçmişdə mərkəzi-üləmə, füzələ və şüəbə olub, Axund Molla Məhəmməd İrəvani kimi böyük alim və müctəhidlər yetişib və axır vaxtlarda belə fəzil və alim şəxslərdən və dəqiq ədiblərdən və xoştəb şairlərdən məhrum qalıbdır. Elm və mərifət əshabı varsa da, onları ədədi əsvama nisbət çox azdır, yoxluq mənzələsindədir. İrəvan şairlərindən məşhuru Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə "Bəzmi" təxəllüsüdür" (2. səh. 202).

F.Köçərli Məşədi İsmayıl "Bəzmi" (1846-1888) haqqında yazır ki, "bizim məktəblərdə ata-babadan bəri işləməyən köhnə qayda üzrə dərs verməyin qüsurluğunu anlayıb, üsuli-sövti ilə təlim vermək üçün özü təzə bir əlifba tərtib etmişdi...O, öz işində sabitqədəm və möhkəm dururdu... Şairlərinin çoxu qəzəl, rübai və mürəbbə formasında olub (2. səh. 203).

F.Köçərli Mirzə Kazım "Müttələ" (1832-1892) haqqında isə aşağıdakı məlumatı verir: "Mirzə Kazım cənabları ilə biz yaxın əşinə idik və tez-tez onunla görüşüb, təlim və tədris məsələlərindən bəhs və söhbət edərdik. Mərhumun təlim-təbiiyə məsələlərindən səva fikri-zikri yox idi" (2. səh. 207).

Məşədi Molla İsmayıl Hacı Kazımzadənin (1845-1888) 1882-ci il martın 28-də açılan ana dili məktəbinin bütün İrəvan quberniyasında böyük şöhrət qazanmasından xəbər verir.

F.Köçərli Axund Mirzə Əlini oxucu-

larına "artıq qeyrətmənd və çalışqan cavan bir müəllim" kimi təqdim edir (3, səh. 128).

F.Köçərlinin fəaliyyətində XIX əsr Azərbaycan klassik şair və yazıçılarının yaradıcılığına həsr etdiyi məqalələr ayrıca əhəmiyyət kəsb edir və bu gün ən mötəbər mənbə kimi çox qiymətlidir.

F.Köçərli XIX əsrdə Rusiyada və Qərbi Avropada böyük şöhrət qazanan, Azərbaycanda ilk maarifçilik ənənələrinin formalaşmasında xüsusi rolu olan M.Ş.Vəzəhi (1792-1852) filosof adlandırır və M.F.Axundovu ruhani olmaq fikrindən bilmərrə daşındırmağı xüsusi vurğulayır. O yazırdı: "Bəli, Miza Şəfi cavan Fətəlinin aqlını, fitri zəkavət və fərasətini müşahidə edib və gözlərindən yağan anlaq və mərifət nurunu dərk edib, gələcəkdə ondan böyük xidmətlər vüqə gəlməsini Mircəyə bəşarət verir və onunla bir neçə müddət görüşüb danışandan sonra filosof Mircə Şəfi cavan Fətəlinin fikir və xəyalatını başqa bir sənətə çevirir" (4, səh. 427).

F.Köçərlinin böyük hörmətlə yad etdiyi müasirləri arasında M.F.Axundov ayrıca yer tutur. Onun 1911-ci ildə Tiflisdə "Kultura" mətbəəsində kitabça şəklində çap etdirdiyi "Mircə Fətəli Axundov həzrətlərinin təvəllüdündən yüz il mirur etmək münasibəti ilə yazılmış risaləyi yadigarənidir" adlanan bu kitabça xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

F.Köçərlinin tanınmış tədqiqatçılarının, o cümlədən "Seçilmiş əsərləri"nin tərtibçilərindən olan K.Talibzadə ilə N.Məmmədovun fikrincə bu kitab "inqilaba qədər M.F.Axundov haqqında yazılmış ilk qiymətli tədqiqat əsəridir" (5, səh. 318). 1911-ci ilin dekabrında Tiflisdə M.F.Axundovun anadan olmasının yüzillik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda Köçərli bu kitabın əsasında məruzə etmişdir. (o vaxtlar ki bəzi mənbələrdə M.F.Axundovun anadan olması 1911-ci il kimi göstərilirdi. Bu

səbəbdən də onun 100 illik yubileyi 1912-ci ildə deyil, 1911-ci ildə qeyd edilmişdir. Lakin M.F.Axundov özü tərəfindən yazılmış və "Kəşkül" qəzetinin 1887-ci ildəki 43, 44 və 45-ci saylarında dərc edilmiş "tərcümeyihal"da təvəllüd ili 1812-ci il qeyd olunmuşdur).

F.Köçərli M.F.Axundovun yaradıcılığına böyük qiymət vermişdir. O, M.F.Axundova bizim böyük və möhtərəm ədəbimiz, milli ədəblərimizin atası, dram əsərləri yazanlarımızın kamil ustası, ədəbiyyatımızın fəxri, əvvəlinci dram yazanlarımız və müqəddir mütəfəkkirimiz hesab edirdi. O yazırdı: "Mircə Fətəlinin təbində elə bir zəriflik, yaratmaqlıq qüdrəti, yoxdan vüqə gətirməklilik qüvvəsi var imiş ki, bunun misli az mühərrirlərdə müşahidə olunur. Bu bir Allah vergisidir ki, hər qələm əhlinə nəşib olmaz, ədəblilik iddiasına düşən məsud qılmaz" (5, səh. 243).

F.Köçərli həmin əsərində M.F.Axundovun həyat yoluna işıq saçır, onun yaradıcılıq yolunu ardıcılıqla şərh edir, oxucuya çatdırır və yüksək qiymətləndirir.

F.Köçərli həmin əsərinin sonunda bu vaxta qədər onun qədrinin bilinmədiyindən xəcalət hissi keçirməyi də unutmur. Əsər bu sözlər ilə bitir: "bu anacan biz qəflətdə olduq, sənin qədrini bilmədik, kərəm et, bizi əfv qıl. Bundan sonra bacardığımız xidməti haqqında müzayiqə etmərik, ... əsərlərini çap etdirib əbnayi-vətən arasında yayaraq ki, onları mütaliə edib, amal və əfkarını bilsinlər, nicat və səadət yoluna düzəlsinlər....." (5, səh. 275).

Böyük maarifçi və ziyalı F.Köçərlinin arzuları zəmanəmizdə artıqlaması ilə həyata keçirildi. Qədirbilən xalqımız böyük ədib və maarifçi M.F.Axundovun xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Bu gün Azərbaycanın kənd və şəhərlərində bir çox mədəni-maarif müəssisələri onun adını daşıyır. Respublikanın Mərkəzi Dövlət kitabxanası-

na onun adı verilmiş, Paytaxt Bakıda heykəli ucaldılmış, vətəni Şəki şəhərində mənzil muzeyi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə M.F.Axundovun əsərləri latın qrafikası ilə kütləvi şəkildə üç cilddə yenidən nəşr olunaraq ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.

F.Köçərlinin ədəbi və pədaqoji irsində diqqətəlayiq cəhətlərdən biri də "Müsəlmanlar arasında məşhur ictimai xadimlərdən biri" adlandırdığı Həsənbəy Zərdabi haqqında söylədiyi dərin məzmunlu fikirləri idi. Tiflisdə rus dilində nəşr edilən "Zaqafqazye" qəzetinin 6 dekabr 1907-ci il tarixli 256-cı sayında "Müsəlmanlar arasında" ümumi başlığı altında çap etdirdiyi məqaləsində yazırdı: "Böyük həyatı tərübəyə və fitri zəkaya malik olan Həsənbəy hər şeydən daha çox bizim məktəblərinin təbii ehtiyaclarına və tələblərinə diqqət yetirirdi; o, boş və gurlutulu ibarələri sevmirdi və həyatla az tanış olan bəzi gənc pədaqoqların söylədiyi nitqlər, görünür, onu dilxor edib əhvalını pozurdu, bütün bunlarla birlikdə, onda böyük səbr var idi və başqalarının mülahizəsinə lazımı bir hörmətlə yanaşırdı" (5, səh. 151).

F.Köçərli Həsənbəyin xidmətlərini yüksək qiymətləndirir, onun öz həmməzhəblərinin oyanmasına ilk təkan verən hesab edir, Həsənbəyin "Əkinçi" qəzetinin məqsədini müsəlmanların mədəniyyətsiz kütlələri arasında faydalı kənd təsərrüfatı bəliklərini yaymaqda, bilik və elm ziyasını müsəlmanların cahil kütlələri arasında təbliğ etməkdə, elmi-əbdanla peyğəmbərimizin dünyəvi elmlərin həyat üçün əhəmiyyəti və zəruriyyəti haqqındakı sözlərinin əhəmiyyət və mənasını bərpa etmək məqsədini qeyd edirdi. F.Köçərli deyirdi ki, bu qəzet öz qüvvəsi daxilində cəhalət zülmatından Allahın işıqlı dünyasına çıxmaqda öz həmməzhəblərinə kömək etməyə borcludur.

F.Köçərlinin Həsənbəylə ilk tanışlığı Qafqaz müsəlman müəllimlərinin 15 avqust 1906-cı ildə Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında baş vermişdir. Həsənbəy həmin qurultaya sədr seçilmişdir. F.Köçərli yazır ki, onun yaşının çox olmasına baxmayaraq pədaqoji xarakter daşıyan hər hansı bir məsələnin həllində o, canlı zəkaya, xeyli təcrübə və biliyə malik olduğunu ürüzə verirdi.

F.Köçərlinin haqqında ürək yanğısı ilə bəhs etdiyi şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan ədəbi və pədaqoji fikrin görkəmli simalarından olan Seyid Əzim Şirvanidir. F.Köçərlinin fikrincə Hacı Seyid Əzim Şirvani nəinki yalnız Şirvan vilayətinin, bəlkə tamamilə Azərbaycan türklərinin böyük və əzəmətli şüarasından biri olub. Onun şənşöhrəti və yüksək rütbası hal-hazırda vətən oğlanlarının arasında (2, səh. 29) kamalınca məşhur olmayıbsa da gələcəkdə olmasına şübhə yoxdur.

F.Köçərlinin S.Ə.Şirvani ilə bağlı belə narahatlığına səbəb onun əsərlərinin vaxtında çap edilməməsi, çap edilənlərin isə səliqəsiz, "həddən ziyadə səhv və qələtlər" olması idi. Bu hala acıyan F.Köçərli vurğulayırdı "Əgər Hacı Seyid Əzim kimi şair, Avropa əhlini hələ kənarda qoyaq, bizim qonşularımız erməni və gürcü tayfalarının içində vüqə gəlmiş olsaydı, onların əsərləri dəfələrlə çapdan çıxıb, oxucular arasında bir dərəcədə intişar tapardı ki, uşaqdan böyüyə kimi hamısı onları oxuyub əksəriyyəti əzbərdən bilirdilər". Bununla belə F.Köçərli gələcəkdə bizim ədəblərimizin də qədr-qiyəti bilinəcək, qəflət yuxusundan ayılmış millətimizin zirək və qədrşünas balaları onların məşhur adlarını şöhrətlərini uca məqama qaldıracaqlar.

F.Köçərli S.Əzimi farsların Sədisi və Hafizi ilə müqayisə edir, onu rusların Puşkininə, ingilislərin Bayronuna və polyakların Miskevicinə bərabər tutur, pədaqoji və ədəbi fəaliyyətinin uğurlarından ətraflı bəhs

edir.

Nəhayət, şairlərimizin məşhurlarından biri olan M.Ə.Sabir haqqında da F.Köçərli-nin fikirləri maraqlıdır. O, Sabiri əsrimizin ən müqəddir, ən güdrətli, güclü, qüvvətli, bacarıqlı və yaxşı təbi olan, istedadlı şairlərin-dən biri kimi qiymətləndirmişdir. F.Köçərli "Molla Nəsrəddin" jurnalında (22 may 1911-ci il, № 19) çap etdirdiyi "Sabir haqqında" adlı məqaləsində oxuyuruq: onun "Molla Nəsrəddin" səhifələrində dərc olunmuş şeirləri oxucuları bir yandan güldürür, bir yandan da ağladır. "Onun yazdığı şeirlərin çoxu açıq və sadə ana dilində olub, məişətimizin eynini göstərdiyinə görə əzbər öyrənilirdi" (5, səh. 276). F.Köçərli Sabiri S.Əzimin dəstpərvərdəsi, yəni yetişdirməsi hesab edirdi.

F.Köçərli çox mühüm xidmətlərindən biri də Azərbaycanın görkəmli şair və yazıçıları ilə bərabər məşhur müəllim və məktəbdarlar haqqında da müfəssəl məlumat verməsidir.

F.Köçərli 1887-ci ildə Bakı şəhərində əsas dövrün məşhur pedaqoqlarından olan S.M.Qənizadə ilə H.Mahmudbəyov tərəfindən qoyulmuş və tariximizə "Rus-azərbaycan məktəbi" adı ilə daxil olan məşhur təhsil ocağının 25 illiyi ilə əlaqədar yazdığı məqalə bu cəhətdən çox xarakterikdir. F.Köçərli S.M.Qənizadənin dördü bir əsr xalq maarifi yolunda ləyaqətlə çalışdığını yüksək qiymətləndirir, böyük hünər hesab edirdi. O yazırdı ki, 25 il xalq maarifi yolunda çalışmaq böyük hünərdir. "Bizim maarif qədrini bilməyən avam camaatı arasında bu əmri əmələ gətirmək daha böyük hünərdir" (5, səh. 288).

F.Köçərli müəllimliyi özünə peşə seçib ömrünün sonunadək bu peşəyə sadiq qalanları yüksək qiymətləndirir, bu sənətin ağırlığına dözməyib, başqa yüngül işlə, yaxud avam camaatın nəzərində daha hörmətli sayılan vəzifələrə, o cümlədən polisdə

xidmətə gedənləri tənqid atəşinə tuturdu.

F.Köçərli 1912-ci ildə qələmə aldığı "Soltan Məcid Qənizadə" adlı məşhur məqaləsində deyilir: "Çox müəllimlərimizin müəllimlik sənətindən qaçmasına, bir tərəfdən, bu sənətin ağırlığı və qiymətsizliyi, o biri tərəfdən də camaatımızın bu müqəddəs sənətə alçaq bir nəzərlə baxması səbəb olur".

F.Köçərli S.M.Qənizadənin müəllimlik peşəsinə daim sadiq qalmasını və bu sahədə böyük hünər göstərməsini xüsusi vurğulayırdı. O, ürək ağrısı ilə olsa da böyük iftixarla deyirdi ki, müəllimliyən ağır işlərini, müqəddəs vəzifə və təkliflərini əmələ gətirməkdə sabitqədəm durub, hünər göstərən müəllimlərimizdən biri də möhtərəm bəradərimiz Soltan Məcid Qənizadə cənaqlandı ki, iyirmi beş il sərəsər maarif yolunda dili, fikri və qələmi ilə səy etməkdədir.

F.Köçərli S.M.Qənizadənin həyatı və fəaliyyətindən böyük iftixarla bəhs edir, onun yazdığı bədii əsərləri yüksək qiymətləndirir, tədris vəsaitləri hazırlamasını xüsusi qeyd edirdi. Həmin məqalədə deyilir: Təlim və tədrisə lazım olan kitablarla bərabər türk dilində bir çox hekayə və romanlar yazmışdır ki, bunların hər birinin başqa vəsf və tərifi ehtiyacı vardır. Uşaqlar üçün nəzm ilə yazdığı "Tülkü və çaqqal bəy" nağılı Qənizadənin təbi-səlim sahibi olduğuna şahadət verir. "Məktəbatı-Şeyda-bəy" sərəlvəsi ilə yazdığı "Müəllimlər iftixarı" və "Gəlinlər həmayili" adlı kitabçalar Qənizadənin iqtidarlı bir ədib olduğunu bildirir. Bu əsərlərin hər birində təzə fikirlər, vüsətli xəyallar, dərin mənalər, nazik işarələr, gözəl əqidələr var ki, hər kəsə onları oxumağı tövsiyə edirik (5, səh. 291).

F.Köçərli millətin naxoşluğunu müalicə edənlərə, xalqı cəhalət qaranlığından işıqlığa çıxaranlara-müəllimlərə ümid edirdi. O yazırdı ki, "müəllimlərin səyi və qeyrəti sayəsində çox qövmlər və təyfələr xoşbəxt olub ağ günə çıxıblar, şan və hörmət qə-

zanıblar, dövlət və qüvvət kəsb ediblər".

O haqlı olaraq qeyd edirdi ki, müəllim məktəbin canı və içində olduğu camaatın çırağı məqamındadır. Müəllim öz peşəsinə sevsə, öz şagirdlərini övladı kimi istəsə, onların təlim və tərbiyəsinə can yandırsa, əhalinin gözünü açmağa və xeyirverici biliklər ilə onları həyata hazırlasa böyük kərəmətlər göstərər, xalqın rəğbət və hörmətini qazanar. Köçərli belələrinə misal olaraq İsa bəy Abakarov ilə Əhməd ağa Mustafayevi göstərirdi.

İsabəy Abakarov Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Zaqatalada anadan olub. O, 1884-cü ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirib, onun həyatı və müəllimlik fəaliyyəti əsasən Qazax qəzasının Birinci Şıxlı kənd məktəbi ilə bağlı olub. Sənədlərdən birində deyilir: "Burada məktəb açılana qədər əhali oğurluq və adam öldürmək kimi kütləvi cinayət törədirdi. Məktəb açıldıqdan sonra bunlar azalıb, məişətdə də yaxşılığa doğru çox dəyişiklik olub. Əhali öz uşağını böyük həvəslə məktəbə qoyur, hətta qızlar üçün xüsusi şöbə açmağı xahiş edirlər" (6, səh. 245-246).

Məhz bütün bunların nəticəsidir ki, F.Köçərli Azərbaycan xalqının həyat tərzinə, adət-ənənələrinə, təlim-tərbiyə, elm və maarif məsələlərinə həsr etdiyi və "Tərəqqi" qəzetininin 1908-ci ilin dekabr və 1909-cu ilin fevral aylarındakı saylarında nəşr etdirdiyi "Məişətimizə dair" adlı silsilə məqalələrindən birində, "müəllimlərimiz və onların halı" başlıqlı üçüncü məqaləsində yazırdı: müəllimin məktəbin canı olduğunu və məhəbbət ilə çox işlər açdığını əcnəbi qövmlər və tayfaların içində görürük. Bizim müsəlmanlar daxi belə həqiqi millət xadimlərindən məhrum deyillər. Kənd müəllimlərinin içində İsabəy Abakarov, Əhməd ağa Mustafayev kimi bir neçə möhtərəm şəxslər var ki, həqiqətdə millət xadimi olub, canı-dildən təlim və tərbiyə işlərinə ömürlərini sərf ediblər

(5, səh.200).

F.Köçərli deyirdi ki, İsabəyin haqqı bizim üstümüzdə çoxdur. İsabəy bizim Pestalotsimiz məqamındadır. Və lakin belələr çox azdır, beş-on nəfər ancaq tapılar. Yerdə qalanları öz şüğllərinə soyuyubdur, ürəklərində olan atəş söntübdür və hər şeyə həyat verən məhəbbət çəsməsi quruyubdur. Bunlardan hər birisi iyirmi ildən ziyadadır ki, müəllimlik etməkdədir. Bunlar qulluq sardan artıq bir tərəqqi etməyiblərsə də və tərəqqi etmək qeydinə dəxi düşməyiblərsə də, camaatın məhəbbətinə şayəstə (layiq-M.Ş.) olublar. Hansı kənddə müəllimlik ediblərsə, orada mərifət çəragini yandırıb, əhalinin gözlərini açıb, mənəvi tərəqqilərinə bais olublar. İsabəyin təhti-tərbiyəsindən yüzlərcə rəiyyət balaları çıxıb, kamali-təhsil edib, çörək sahibi olublar. İsabəy çox fəqir şəxslərin övladına atalıq edib, azacıq məvacibindən onlara xörək və puşak verib oxudubdur. İmtahan mövsümündə onları öz xərci ilə Tiflisə, Gəncəyə, Qoriyə göndərirdi və çox vaxtı özü aparıb bəzisini sənət məktəbinə, kimisini feldşer şkolasına, kimisini seminariyaya və hətta bir neçəsini gimnaziyaya qoyubdur.

Müəllimlik sənətinin qədrinin böyük bilicisi olan və onu yüksək qiymətləndirən unudulmaz maarifçi, ustad pedaqoq olan F.Köçərli böyük fəxrlə adını çəkdiyi Əhməd ağa Mustafayev 1864-cü ildə Qazax qəzasının Salahlı kəndində anadan olub. 1885-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirib. 50 ildən artıq kənd məktəblərində müəllimlik etmiş, Təkəç Salahlı kəndindən Qori seminariyasına 30-dan artıq tələbə hazırlamışdır. Onun yetişmələri 1910-cu ildə Dilicanda öz müəllimlərinin 25 illik yubileyini qeyd ediblər.

1920-ci ildə F.Köçərli Qazaxa köçürdüğü Müəllimlər Seminariyasının müdiri vəsifəsindən getdikdən sonra Ə.Mustafayev bu seminariyanın müdiri təyin olunub (7,

səh. 27).

F.Köçərli Azərbaycan xalqının tərəqqisinə böyük inam bəsləyirdi. O, məşhur gürcü şairi Akaki Seretelinin "müsəlman qardaşlarına" sərəlvhəli şeirində müsəlmanların qəflətdən ayılmağını müşahidə edərək dediyi "Çox çəkməz ki, Sizi zəif, bacarıqsız və elmsiz bilənlərdən siz qüvvətli, bacarıqlı və elmlə olacaqsınız" fikrinə inanırdı. Həyat A. Sereteli və F.Köçərliyə arzu və fikirlərinin doğruluğunu təsdiq etdi.

F.Köçərli pedaqoji fəaliyyəti ilə bərabər ədəbi və publisistik məqalələri ilə dövrünün bir çox vacib elmi-pedaqoji, ədəbi və metodiki problemlərinə aid bu gün də əhəmiyyətini itirməyən fikirlər söyləmişdir.

Nəticə etibarilə qeyd edək ki, bir maarifçi-demokrat kimi F.Köçərliyə məqsədi xalqı maarifləndirməkdən, mədəniləşdirməkdən ibarət idi. Özünün məşhur müasirləri kimi o da ictimai bələlərin kökünü cəhalətdə, nadanlıqda, elmsizlikdə görür, maarifə, elmə, xalqı azadlığa çıxaran bir vasitə kimi baxırdı. O, xalqı qəflət yuxusundan ayılmağa cəhd edir, S.Ə.Şirvaninin "Nadanlıq dərdinin dərmanı elmdir", "hər kimin elmi var, o insandır" müddəasını təbliğ edirdi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbas Zamanov. "Firidun bəy Köçərli" monoqrafiyası haqqında. / (tənqid və bibliografiya) //Azərbaycan SSR EA xəbərləri. İctimai elmlər seriyası, 1964, № 1.

2. Firidun bəy Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı. İkinci cild, Bakı: Elm, 1981.

3. Azərbaycan pedaqoji antologiyası. Üç cildə, II cild. Bakı, 2011. Tərtib edən və çapa hazırlayan Hüseyn Əhmədov.

4. Firidun bəy Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı. Birinci cild, Bakı: Elm, 1978.

5. Firidun bəy Köçərli. Seçilmiş əsərləri, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, Bakı, 1963. Tərtib və qeydlər Kamal Talibzadə və Nadir Məmmədovundur.

6. Hüseyn Əhmədov. XIX əsr Azərbaycan məktəbi (III nəşr), Bakı, 2006.

7. Zaqafqaziya (Qori) müəllimlər Seminarı Azərbaycan şöbəsi-130. Fotoalbom, tərtibçilər: H.Əhmədov, İ.İsayev, M.İlyasov, A.Rüstəmov. Redaktoru H.Bayramoğlu. Bakı, 2009.

Г.Ахмедов

Известный просветитель большой интеллигент и учитель с "огненной думой"

Резюме

В статье говорится об оказанных услугах ученым, выдающимся литератором, критиком, переводчиком Ф.Кочарли. Отмечается что, он один из выдающихся личностей, имеющий важные услуги в развитии педагогической мысли, литературы нашей, азербайджанской культуры конца XIX и начала XX века со своей богатой литературно - критической и научно-педагогической деятельностью.

Н.Ахмедов

Wellknown enlightner and great pedagogue

Summary

In the article it is spoken about the outstanding literary scientist, well-known enlightener, critic and translator, F. Kocharly's contribution to the history of Azerbaijan Literature. It is noted that with his rich scientific-pedagogical and literary-critical literary activity, F. Kocharly is one of the great personalities who contributed to Azerbaijan culture, Azerbaijan literature and especially contributed to the pedagogical thoughts of Azerbaijan at the end of XIX and beginning of XX century.

Bu nömrədə

Baş redaktor:

Nəcəf Nəcəfov

Baş redaktor müavini:

Nəsrəddin Musayev

Məsul katib:

Ənvər Abbasov

Redaksiya heyəti:

Əjdər Ağayev,

Əbdül Əlizadə,

Hüseyn Əhmədov,

Nurəddin Kazımov,

Həqiqə Məmmədova,

Abdulla Mehəbov,

Rəfiqə Mustafayeva,

Aliyə Təhmasib,

Fərrux Rüstəmov,

Asəf Zamanov.

Ə.Ağayev

Pedaqoji innovasiyalar probleminə müasir yanaşmalar

səh.17

Ə.Əlizadə
Yeni pedaqoji təfəkkür
konsepsiyası haqqında

səh.25

B.Xəlilov
Müəllim şəxsiyyəti və
müəllim nüfuzu barədə

səh.63

M.Şirzadova
İlk dərslərimiz:
"Balalara hədiyyə"
səh.73

